

Яценко Таміла Олексіївна,
*доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
tamilakod@ukr.net*

ДИДАКТИЧНІ ФУНКЦІЇ ПІДРУЧНИКА ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Модернізація сучасної шкільної літературної освіти зумовлює актуалізацію в дидактиці та предметних методиках питання про роль підручника в сучасному освітньому просторі, зокрема в проєкції завдань НУШ. Інноваційний потенціал сучасного підручника літератури для молодших підлітків повинен бути сконцентрований на емоційно-ціннісному та діяльнісному складниках змісту навчальної книги: розвивати в учнів стійкий інтерес до читання, удосконалювати навички виразного читання, ознайомлювати школярів із доступними й цікавими для їхнього віку високохудожніми творами, формувати початкове розуміння специфіки мистецтва, збагачувати емоційний світ, подавати початкові відомості про українських і зарубіжних письменників, формувати елементарні вміння аналізу художніх творів, поглиблювати первинне сприймання та усвідомлення художньої сутності образів, сприяти засвоєнню основних понять із теорії літератури, розвивати усне й писемне мовлення учнів.

Слушним є твердження О. Я. Савченко, яка зазначала, що зміни парадигми шкільної освіти впливають на переосмислення функцій підручника, активізують пошук нових для досягнення високих результатів освітнього процесу (Савченко, 2012, 207). Відтак окрім традиційних функцій (інформаційної, виховної, розвивальної) вирізняється самоосвітня.

Підручник літератури для НУШ має бути не лише інформативним, а й технологічним, тобто засобом організації самостійної індивідуальної чи групової навчальної діяльності учнів-читачів із чіткими рекомендаціями щодо ефективного опрацювання предметного змісту та розвитку вміння вчитися. Для учнів він має стати навчальною робочою книгою, підготовленою за принципом «самовчителя», тобто бути активатором розвитку стійких читацьких інтересів, а для вчителя – орієнтиром у досягненні дидактичних цілей уроку літератури. Отже, із усіх дидактичних функцій шкільного підручника наразі пріоритетною є його самоосвітня функція. Як слушно зазначає С. Трубачева, «самоосвітня функція забезпечується через формування в учня навичок самоосвіти, через створення умов для виявлення й розвитку його пізнавальних, технічних, природознавчих, художніх та інших здібностей, його зацікавленості в самостійному розв'язанні теоретичних і практичних проблем, через заохочення до подальшого творчого пошуку» (Трубачева, 2011, 20).

Призначення самоосвітньої функції підручника літератури – це забезпечення умов для формування в учнів-читачів умінь самостійної читацької діяльності щодо опрацювання змістового контенту шкільної літературної освіти (художній текст, біографічні матеріали про автора, літературно-літературні поняття, мистецький контекст тощо); розвитку в школярів здатності самостійно розв'язувати проблемні завдання для цілісного усвідомлення ідейно-тематичного змісту та естетичної значущості художнього твору; розширення читацьких інтересів.

Продуктивно самоосвітню функцію реалізовано в підручниках української літератури та інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) для 5 класу Нової української школи авторського колективу науковців Інституту педагогіки НАПН України (Яценко, Пахаренко, Слижук, 2021), (Яценко, Пахаренко, Слижук, Тригуб, 2021). В основі концепції означених навчальних книг – забезпечення організації такої навчальної діяльності п'ятикласників, яка буде спрямована на самостійне здобуття й застосування учнями предметних знань, розвиток предметної читацької (здатність до осмисленого здобуття предметних знань і вмінь, передбачених конкретною програмовою навчальною темою та шкільним курсом літератури загалом; система ціннісно-світоглядних та естетичних орієнтацій, сформованих на матеріалі високохудожніх творів; здатність учня-читача до цільового застосування комплексу предметних знань, умінь і способів діяльності в нових навчальних і життєвих ситуаціях) і ключових компетентностей.

Реалізацію самоосвітньої функції забезпечує чітка структура підручників і логічна послідовність викладу в них навчального матеріалу. Так, у рубриці «Твій читацький путівник», що подається до кожного програмового розділу, у доступному для п'ятикласників викладі конкретизовано обсяг знань та вмінь, що учні повинні здобути та якими мають оволодіти у процесі опрацювання навчального матеріалу. Наприклад, у розділі «Народні та літературні казки» у зверненні до юних читачів/читачок зазначається, що їхній читацький досвід збагатиться знайомством із народними та літературними казками, вони матимуть можливість поглибити знання про види народних і літературних казок, навчитися розрізняти особливості їх побудови, виявляти елементи реального та фантастичного в цих творах, замислитися над проблемами, порушеними в казках, збагнути, яким невичерпним джерелом мудрості є казка.

Змістове наповнення рубрик «Ти вже знаєш» і «Ти вже вмієш», що орієнтовані на актуалізацію здобутих предметних знань і сформованих вмінь п'ятикласників, методично вмотивовано налаштовує їх або на самостійне прочитання нових художніх творів, або ж на самостійне ознайомлення з новим навчальним матеріалом. Як от, у процесі вивчення загадок акцентується на тому, що учні вже знають ознаки таких коротких жанрів фольклору як прислів'я та приказки. Відтак для формування в учнів умінь виокремлювати ознаки загадок запропоновано уважно прочитати матеріали рубрик «Клуб знавців літератури» і «Літературознавчий словничок».

Виявленню учнями вмінь самостійної діяльності сприяють запитання і завдання рубрики «Поміркуй!», що запропоновані для закріплення вивченого

матеріалу. Наприклад, у процесі вивчення легенд народів світу на уроках інтегрованого літературного курсу учням необхідно пригадати ознаки міфу, відомі їм із початкової школи, виокремити наявні з них у творі про Березиню, а також довести, що в «Березині» є ознаки міфу та легенди.

Загальному розумінню та глибокому осмисленню художнього твору, що вивчається текстуально, допомагає навчальний матеріал рубрики «Клуб знавців літератури». Наприклад, у процесі вивчення легенд про короля Артура учням рекомендовано для самостійного ознайомлення цікавий, пізнавальний матеріал історичного характеру про цього легендарного правителя та запропоновано розповісти про Британські острови. Для цього п'ятикласників спрямовано скористатися конкретними перевіреними ресурсами інтернету, що позитивно впливатиме на розвиток у них умінь самостійної діяльності.

У рубриці «У колі мистецтв» показано в доступній розумінню молодшими підлітками манері взаємовпливи різних видів мистецтва. Запитання до рубрики, як і більшість в означених підручниках, орієнтовані на поглиблення умінь самостійної читацької діяльності школярів. Наприклад: «Чим, на твою думку, можна пояснити популярність образу короля Артура в різних видах мистецтва? Який із творів тебе зацікавив? Поясни, чому». Така організація навчальної діяльності сприятиме розвиткові культурної компетентності учнів.

Рубрика «Читачеві досліднику/читачці-дослідниці» рекомендує учням варіанти творчих завдань для їх самостійного індивідуального чи групового виконання. Як-от одне з таких завдань: «Підготуй презентацію про символічне значення орнаментів на писанках, рушниках чи сорочках про те, якими були традиційні українські обереги. Для виконання цього дослідження скористайся фондом власної чи шкільної бібліотеки та ознайомся з книжкою С. Плачинди «Міфи й легенди стародавньої України».

Для усвідомлення п'ятикласникам власного рівня здобутих знань і сформованих умінь запропоновано рубрику «Підсумуймо!»

Система запитань рубрики «Підсумуймо!» спонукає учнів на самоперевірку рівня власних навчальних досягнень, рефлексію виконання запланованого, а головне – усвідомлення змін у читацькому розвитку.

Кожна навчальна тема в підручниках завершується рубрикою «Читацьке дозвілля», де учням-підліткам запропоновано перегляд мультфільмів, екранізацій художніх фільмів, прослуховування музичних творів тощо, що безперечно має не лише розважальний характер, й сприяє поглибокому розумінню вивченого матеріалу.

Отже, самоосвітня функція означених підручників української літератури та інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) для 5 класу НУШ забезпечує організацію ефективної самостійної читацької діяльності учнів, розширення їхніх читацьких інтересів, розвиток читацької і ключових компетентностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волошина, Н. Й. (Ред.). (2002). *Наукові основи методики літератури*. Київ: Ленвіт.
2. Савченко, О. Я. (2012) В Концепція нового підручника «Літературне читання» для початкової школи. О. Топузов (Ред.), *Проблеми сучасного підручника*. Вип. 12. Київ: Пед. думка.
3. Трубачева, С. Е. (2011). В Трансформація функцій шкільного підручника в умовах компетентнісного підходу. В. Мадзігон (Ред.), *Проблеми сучасного підручника*. Вип. 11. (с. 17–22). Київ: Пед. думка.
4. Яценко, Т. О., Пахаренко, В. І., Слижук, О. А. (2021). *Українська література: підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти*. Київ: Освіта.
5. Яценко, Т. О., Пахаренко, В. І., Слижук, О. А., Тригуб, І. А. (2021). *Література: підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти*. Київ: Освіта.